

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ**БУГА Г. С.,**

доктор юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації
наукової роботи
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0003-3957-7387

ДАНИЛЕВСЬКИЙ А. О.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0002-9315-9381

ДАНИЛЕВСЬКА Ю. О.,

кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник,
завідувач докторантури
(Донецький державний університет
внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0002-1893-8473

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.37>**УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ:
ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

У статті досліджується об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 Кримінального кодексу України «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», як елемент складу кримінального правопорушення. Наведено теорії об'єкта кримінального правопорушення, ознаки об'єкта кримінального правопорушення, до яких віднесено: об'єкт кримінального правопорушення, предмет кримінального правопорушення та потерпілого від кримінального правопорушення. Описано класифікації об'єкта кримінального правопорушення за вертикаллю та за горизонталлю. Серед теорій об'єкта кримінального правопорушення віддано перевагу теорії «об'єкт – суспільні цінності».

У результаті аналізу доктринальних підходів до розуміння об'єкта ухилення від сплати аліментів на утримання дітей пропонується вважати безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення право неповнолітньої або непрацездатної дитини на утримання з боку батьків, визначене законодавством. Відмічається, що діяння у виді злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) має додатковий об'єкт – інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання рішення суду щодо призначення аліментів.

Аналізуються позиції науковців щодо визначення предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 Кримінального кодексу України, в результаті чого робиться висновок, що предмет не є обов'язковою ознакою цього кримінального правопорушення. Потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, можуть бути: 1) діти, на утримання яких за рішенням суду їх батько чи мати мають сплачувати аліменти; 2) неповнолітні чи 3) непрацездатні діти, що перебувають на утриманні батьків.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, предмет кримінального правопорушення, потерпілий, ухилення, утримання, аліменти, діти, неповнолітні.

Buha H. S., Danylevskiy A. O., Danylevska Yu. O. Child support evasion: an object of a criminal offense

The article examines the object of the criminal offense provided for in Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine «Evasion of payment of alimony for the maintenance of children» as an element of the criminal offense. The theories of the object of a criminal offense, signs of the object of a criminal offense are given, which include: the object of a criminal offense, the subject of a criminal offense and the victim of a criminal offense. The vertical and horizontal classifications of the object of the criminal offense are described. Among the theories of the object of the criminal offense, the theory «object - social values» is preferred.

As a result of the analysis of doctrinal approaches to the understanding of the object of evading the payment of alimony for child maintenance, it is proposed to consider the right of a minor or an incapacitated child to maintenance by parents, defined by legislation, as the direct object of the specified criminal offense. It is noted that the act in the form of malicious evasion of the payment of child support funds (alimony) established by the court decision has an additional object - the interests of justice in terms of ensuring the execution of the court decision regarding the appointment of alimony.

The positions of scientists regarding the definition of the subject of the criminal offense provided for by Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine, as a result of which it is concluded that the subject is not a mandatory sign of this criminal offense. Victims of the criminal offense provided for in Article 164 of the Criminal Code of Ukraine can be: 1) children for whose maintenance, according to a court decision, their father or mother must pay alimony; 2) minors or 3) disabled children dependent on their parents.

Key words: criminal offense, object of criminal offense, subject of criminal offense, victim, evasion, maintenance, alimony, children, minors.

Постановка проблеми. Охорона дитинства є одним з пріоритетних завдань держави, а нормальне дитинство можливо тільки в тих випадках, коли дитині забезпечені умови для нормального розвитку, що можливо лише за умови належного виконання батьками своїх обов'язків щодо утримання дітей. Сімейні відносини регулюються положеннями сімейного та цивільного законодавства і потребують втручання держави лише у крайніх випадках, пов'язаних з невиконанням суб'єктами таких відносин своїх обов'язків. Так, у статті 164 КК України передбачено відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене у статті 164 КК України, розглядалося у роботах таких вчених, як: П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, І.О. Бандурка, О.І. Белова, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, Д.П. Євтєєва, О.О. Житний, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, С.М. Морозюк, І.В. Семенов, М.І. Хавронюк та інших. Проте окремі питання, зокрема щодо ознак об'єкта цього кримінального правопорушення, залишаються дискусійними й сьогодні.

Метою цієї роботи є аналіз ознак об'єкта кримінального правопорушення – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей.

Виклад основного матеріалу. Об'єкт кримінального правопорушення та його ознаки традиційно відносяться до дискусійних положень науки кримінального права. При цьому, поряд з поняттям «об'єкт кримінального правопорушення», можуть використовуватися «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт посягання» тощо [1; 2; 3; 4]. Серед вчених немає єдності думок як щодо визначення об'єкта кримінального правопорушення, так і щодо ознак, які утворюють його зміст, їх обов'язковість чи факультативність.

Оскільки вирішення зазначених питань потребують окремого ґрунтовного дослідження і не можуть бути вирішені в рамках цієї роботи, вважаємо за необхідне зосередити свою увагу саме на ознаках об'єкта конкретного кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, проте не можемо не висловити свою позицію з приводу загальнотеоретичних питань, намагаючись стисло її обґрунтувати.

Ми виходимо з усталеної у науці кримінального права позиції, що об'єкт кримінального правопорушення – елемент складу кримінального правопорушення, що поєднує в собі ознаки, які характеризують те, проти чого спрямоване кримінальне правопорушення. До ознак об'єкта кримінального правопорушення як елемента складу кримінального правопорушення належать: 1) об'єкт як ознака складу кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні); 2) предмет кримінального правопорушення; 3) потерпілий від кримінального правопорушення. При цьому лише об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні є обов'язковою ознакою цього елемента складу кримінального правопорушення; предмет кримінального правопорушення і потерпілий від кримінального правопорушення є його факультативними ознаками. Об'єкт кримінального правопорушення як ознака складу кримінального правопорушення – це те, на що посягає кримінальне правопорушення, чому воно заподіює істотної шкоди або створює загрозу заподіяння істотної шкоди [5, с. 207].

Насамперед зазначимо, що ми будемо оперувати поняттям «об'єкт кримінального правопорушення» під яким необхідно розуміти один з елементів складу кримінального правопорушення, який є підставою кримінальної відповідальності. Виділення поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» пов'язано з позитивним розумінням кримінальної відповідальності як потенційної можливості суб'єкта зазнати осуду та негативного впливу з боку держави. За таких умов відповідним суспільним цінностям шкода ще не заподіюється. Тому можна сказати, що об'єкт кримінально-правової охорони є потенційним об'єктом кримінального правопорушення, тобто існує на етапі, коли кримінальне правопорушення ще не вчинене. Проте, якщо під складом кримінального правопорушення розуміється не тільки фактично вчинене діяння, а й система об'єктивних та суб'єктивних ознак, закріплених в кримінальному законі, то об'єкт кримінального правопорушення та об'єкт кримінально-правової охорони збігаються. Те саме стосується і об'єкта посягання, який ґрунтується на негативному розумінні кримінальної відповідальності, і використовується для позначення суспільних цінностей, яким заподіюється шкода внаслідок вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння. Його використання доцільне тільки для позначення суспільних цінностей, яким шкода заподіюється внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння, яке не містить усіх ознак складу кримінального правопорушення.

Переходячи до розуміння самого об'єкта кримінального правопорушення, зазначимо, що серед усього різноманіття теорій об'єкта кримінального правопорушення, які виділяються у науковій літературі [6; 7], у цій роботі ми будемо використовувати теорію «об'єкт – суспільні цінності». Визначення цінностей як об'єкта кримінального правопорушення наведено Є.В. Фесенком, під якими він пропонує розуміти різноманітні об'єкти матеріального світу, в тому числі саму людину, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому, яким в результаті вчинення кримінального правопорушення спричиняється або може бути спричинена шкода [8, с. 75]. Такий вибір обґрунтовується положеннями Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я,

честь і гідність, недоторканність і безпека (тобто ті явища, правове забезпечення охорони яких від кримінально-протиправних посягань визначені завданням кримінального законодавства відповідно до положень частини 1 статті 1 КК України) визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

За класифікацією такі суспільні цінності, на нашу думку, як і у випадку з теорією об'єкт – суспільні відносини, можна поділити на наступні види:

а) загальний об'єкт – усі суспільні цінності, які знаходяться під охороною кримінального законодавства;

б) родовий (видовий) об'єкт – суспільні цінності, які знаходяться під охороною відносно однорідної групи кримінально-правових норм (які утворюють розділ Особливої частини КК України або його частину);

в) безпосередній об'єкт – конкретні суспільні цінності (які є складовою родового об'єкта), яким заподіюється шкода (або створюється реальна загроза заподіяння) внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Він поділяється на основний та додатковий.

У теорії кримінального права поширеною є думка, що за загальним правилом розділи Особливої частини КК України побудовані за принципом родового об'єкта, тобто назва розділу вказує на родовий об'єкт [5, с. 209]. Детальний аналіз Особливої частини КК України показує, що цей принцип дотримується не завжди, проте у випадку з ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей він є справедливим. Більшість дослідників, які вивчали цю кримінально-правову норму, відзначають, що родовим об'єктом цього кримінального правопорушення є саме виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина, а видовим – сімейні відносини [9, с. 35].

Що стосується визначення безпосереднього об'єкта, то в доктрині він визначається як суспільні відносини, що забезпечують захист майнових інтересів і прав неповнолітніх або працездатних дітей, які потребують допомоги [10, с. 165]; майнові сімейні відносини [11, с. 22]; нормальний розвиток сім'ї та добробут держави загалом [12, с. 20]; сімейні правовідносини, а також права та інтереси неповнолітніх [13, с. 139]; аліментні правовідносини [14, с. 536]; право неповнолітніх на всебічний розвиток та повноцінне життя [15, с. 32].

Якщо не звертати увагу на різні підходи авторів до розуміння самого об'єкта кримінального правопорушення, які обумовлюють появу складних конструкцій на кшталт «суспільні відносини, що забезпечують захист...», можна зробити висновок, що визначення безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, можна умовно поділити на дві групи: а) ті, які містять вказівку на права (свободи, інтереси тощо неповнолітніх чи працездатних дітей, майнові або немайнові); б) ті, які містять вказівку на сімейні правовідносини (які включають не тільки права дітей, але й обов'язки батьків). На наш погляд, обов'язки не можуть бути об'єктом кримінального правопорушення, оскільки внаслідок вчинення кримінального правопорушення їм не може бути заподіяна шкода (або створена загроза заподіяння шкоди), їх порушення не звільняє особу від виконання свого обов'язку, тому, на нашу думку, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, є право неповнолітньої або працездатної дитини на утримання з боку батьків, визначене Конституцією України та іншими законами України.

Принагідно зауважимо, що назва розділу V Особливої частини КК України не в повній мірі узгоджується з положеннями Конституції України, оскільки остання закріплює права і свободи людини та громадянина без поділу їх на особисті та неособисті. На нашу думку, права та свободи людини та громадянина не можуть бути неособистими, а тому слово «особистих» необхідно виключити з назви розділу V Особливої частини КК України.

Слід також зазначити, що діяння у виді злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) має додатковий об'єкт – інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання рішення суду щодо призначення аліментів, оскільки, вчиняючи таке діяння, винна особа не тільки порушує право дитини на утримання з боку батьків, визначене Конституцією України, але і не виконує рішення суду, яким

призначена виплата аліментів. Що стосується другого діяння у виді злісного ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, то воно не передбачає, що таке утримання повинно бути обов'язково закріплене у рішенні суду, тож в такому випадку винний може і не посягати на зазначений об'єкт.

Переходячи до предмета кримінального правопорушення, що розглядається, слід зазначити, що на думку Д.П. Євтєєвої предмет є обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення. Вона зазначає, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, є засоби утримання в таких формах: 1) засоби утримання, що надаються в позасудовому та позадоговірному порядку (кошти, харчові продукти, одяг, речі домашнього вжитку, меблі, спортивні товари, музичні інструменти, ліки тощо); 2) аліменти за рішенням суду або за договором; 3) додаткові витрати, призначені судом або передбачені договором щодо сплати аліментів. За способом визначення форми та розміру засобів утримання як предмета кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, їх можна поділити на три групи: 1) засоби, форми та розмір яких визначається в судовому порядку (аліменти за рішенням суду та призначені судом кошти на додаткові витрати); 2) засоби, форма та розмір яких устанавлюються в договірному порядку (аліменти за договором; додаткові витрати, передбачені в договорі); 3) засоби, форма та розмір яких не визначені ані в судовому, ані в договірному порядку. Така класифікація має значення для кваліфікації цього кримінального правопорушення на практиці [16, с. 64].

Схожої думки дотримується і І.В. Семенов, який зазначає, що предмет кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, співпадає з предметом правовідносин, на які відбувається посягання, і представляє собою грошові кошти, майно, яке забезпечує утримання дитини [17, с. 64].

Ми погоджуємося з зазначеними підходами і вважаємо, що кримінальне правопорушення, передбачене у статті 164 КК України, не передбачає предмета кримінального правопорушення як обов'язкової ознаки, а тому його виділення видається недоцільним. Зазначені авторами засоби утримання необхідно відносити до характеристики об'єктивної сторони. Така позиція обумовлена іншим підходом до розуміння предмета кримінального правопорушення. Ми погоджуємося з О.В. Удовиченко, яка аналізуючи визначення предмета кримінального правопорушення, зазначає, що усі дослідники сходяться в тому, що предмет має матеріальний характер, певний об'єктивний прояв у навколишньому середовищі. Також ні в кого, не викликає сумнівів, що саме через предмет винна особа впливає на об'єкт кримінального правопорушення (різниця у визначеннях обумовлена різним розумінням об'єкта кримінального правопорушення). Що стосується вказівки на специфічні ознаки предмета в законі, то така ознака обумовлена факультативним характером цієї ознаки: якщо вони вказані в законі (або виходять з його змісту), то вони стають обов'язковими ознаками і предмет набуває статусу обов'язкової ознаки кримінального правопорушення. Якщо говорити про специфічні ознаки (властивості), то ними наділені усі ознаки кримінального правопорушення, тому вказівка на них у визначенні видається недоречною. Вона визначає предмет кримінального правопорушення як факультативну ознаку об'єкта кримінального правопорушення наступним чином: об'єкт матеріального світу, шляхом взаємодії з яким винна особа заподіює шкоду або створює реальну загрозу заподіяння шкоди певним суспільним цінностям [18, с. 74-75].

Екстраполюючи зазначене визначення на склад кримінального правопорушення, що розглядається, ми бачимо, що зазначені засоби утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, хоча і наділені окремими ознаками предмета кримінального правопорушення (є об'єктами матеріального світу), проте не відповідають усім зазначеним критеріям. По-перше, вони не завжди знаходять своє відображення у об'єктивній реальності. Так, якщо суд призначає виплату відповідних коштів на утримання дітей, але винна особа ухиляється від виконання зазначеного обов'язку, жебракуючи, не намагаючись влаштуватися на роботу, то відповідних коштів не існує в об'єктивній реальності, вони відсутні у винного. Таким чином, суб'єкт не може взаємодіяти з тим, чого ще не існує. По-друге, наявність складу кримінального правопорушення пов'язується не з конкретними засобами на утримання дітей

або їх ознаками, а обсягом юридичного обов'язку. Так, якщо винний не передає певне майно, яке необхідне для утримання дитини, для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, суд оцінює не специфічні ознаки такого майна (хоча і їх теж), а обсяг заборгованості, що склалася.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення можуть бути: 1) діти, на утримання яких за рішенням суду їх батько чи мати мають сплачувати аліменти; 2) неповнолітні чи 3) непрацездатні діти, що перебувають на утриманні батьків. Неповнолітніми дітьми визнаються особи віком до 18 років, якщо згідно з законом вони не набувають прав повнолітніх раніше (наприклад, внаслідок одруження). Непрацездатними є повнолітні діти, які в силу фізичних чи психічних вад позбавлені можливості постійно чи тимчасово працювати (зокрема, діти-інваліди I, II та III групи) [19, с. 151].

Висновки. Ураховуючи викладене, можна дійти наступних висновків. До ознак об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, належить безпосередній об'єкт, під яким пропонується розуміти право неповнолітньої або непрацездатної дитини на утримання з боку батьків, визначене законодавством, та потерпілий. Пропонується виключити слово «особистих» з назви розділу V Особливої частини КК України. Діяння у виді злісного ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів) посягає також на додатковий об'єкт – інтереси правосуддя в частині забезпечення виконання рішення суду щодо призначення аліментів, оскільки вчиняючи таке діяння винна особа не тільки порушує право дитини на утримання з боку батьків, але і не виконує рішення суду, яким призначена виплата аліментів. Предмет не є обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, що розглядається, тому його виділення вважається недоцільним. Потерпілим від кримінального правопорушення, передбаченого у статті 164 КК України, є неповнолітня або непрацездатна дитина.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 5-11.
2. Канібер Ю. М. Методологічні аспекти співвідношення об'єкту злочину і об'єкту кримінально-правової охорони. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. Вип. 16. С. 150-153.
3. Тихонова О. В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 244-251.
4. Кузнецов В. В. Співвідношення понять «Об'єкт злочину» та «об'єкт кримінально-правової охорони». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 11. С. 77-79.
5. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2. С. 207-210.
6. Павленко Т. А. Об'єкт злочину в доктрині кримінального права. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3. С. 92-102.
7. Яра О. С. Об'єкт злочину: аналіз основних концептуальних підходів у науці кримінального права. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Право. 2012. Вип. 173. С. 251-258.
8. Фесенко Є. В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75-78.
9. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона особистих благ, основних особистих прав і свобод людини та громадянина новим Кримінальним кодексом України. *Ерліхівський збірник*. 2002. Вип. № 3. С. 28-36.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.

11. Бабенко А. М. Деякі проблеми визначення об'єктивних ознак злочинів ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 21-24.

12. Сокол О.О. Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 241 с.

13. Сікан О. М. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей як злочин проти сім'ї. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 134-140.

14. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

15. Думчиков М. О., Корощенко К. Р. Відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дитини: кримінально-правова характеристика. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 87. С. 30-36.

16. Євтеєва Д. П. До питання про визначення предмета ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 58-67.

17. Семенов І. В. Предмет злочинного ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків: теоретико-правовий аналіз. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 1. С. 58-68.

18. Удовиченко О. В. Кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08. Кропивницький, 2023. 221 с.

19. Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Невиконання батьками обов'язку утримання неповнолітніх дітей: дискусійні аспекти кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 77. Ч. 2. 2023. С. 149-154.

